

ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ

Т.Ф.Погорєлова

*доцент кафедри теорії держави і права
Національної академії прокуратури України*

У статті розглядається проблема розвитку етичної компетенції майбутнього прокурора. Автор визначає структуру, зміст та педагогічні методи формування професійно-етичної культури фахівця в умовах магістерської підготовки. На підставі проведеного дослідження розроблено структуру та критерії оцінки рівня сформованості етичної компетенції працівника прокуратури.

Ключові слова: прокурорська етика, професійні ціннісні орієнтації, морально-етичні якості, професійна культура.

Особливості професійної діяльності прокурорських працівників, які є посадовими особами, наділеними владними повноваженнями, пов'язані з високою моральною відповідальністю за свої дії не тільки перед державою, суспільством та окремою людиною, а і перед своєю власною совістю. Особи, яким доручено забезпечувати дотримання громадянами норм закону та суспільної моралі, повинні мати на це не тільки формальне, службове, а й, перш за все, моральне право. Тому професійна діяльність прокурора має відповідати принципам та нормам професійної етики, а формування відповідних морально-етичних компетенцій прокурора має стати найважливішим елементом системи його професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Якщо мораль є системою норм та правил, які визначають обов'язок людини по відношенню до суспільства, етика являє собою моральні вимоги до професійної поведінки працівників, що забезпечують ефективне виконання професійних функцій, то етичну компетенцію можна визначити як здатність глибоко розуміти та застосовувати у особистому житті та професійній діяльності такі загальнолюдські гуманні та професійні цінності, як чесність, справедливість, совісність, повагу до людської особистості, відповідальність та інші.

Проблеми вдосконалення професійно-етичної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів та прокуратури зокрема розглядалися у роботах таких вчених, як А.І.Алексєєв, М.М.Бурбика, О.М.Бандурка, А.А.Деркач, В.В.Долежан, А.Ф.Коні, А.С.Кобліков, В.В.Леоненко, Н.І.Овчаренко, О.Ф.Скаун, В.П.Сальников, В.В.Сухонос, О.М.Толочко.

Професійна етика розглядається багатьма авторами як певні моральні вимоги до пра-

цівника правоохоронних органів, які обумовлені специфікою професійної діяльності.

До психологічних особливостей діяльності прокурора перш за все відноситься жорстка правова регламентація праці, яка підпорядковує його діяльність нормам закону, що значно підвищує відповідальність працівника прокуратури за свої рішення та дії.

Наступною характеристикою є владний, обов'язковий характер повноважень, застосування яких вимагає уміння користуватися владою у межах норм закону, суспільної моралі та професійної етики.

Далі слід підкреслити екстремальний характер роботи прокурора, яка пов'язана з великим психічним навантаженням через дії в умовах конфліктних ситуацій, великої кількості контактів з представниками різних верств населення, ненормованого робочого дня, дефіциту часу для оперативного вирішення нестандартних професійних завдань.

Процесуальна самостійність та високий рівень персональної відповідальності за свої дії та рішення також вимагають від особистості прокурорського працівника інтенсивної мобілізації інтелектуальних, психічно – вольових та моральних властивостей [1].

Такі особливості професійної діяльності працівника прокуратури, як владний характер повноважень та процесуальна самостійність у прийнятті рішень є найбільш небезпечними для етично не підготовленої та морально незрілої особистості.

Відповідно до Статті 2 Загальних положень Дисциплінарного статуту прокуратури України «працівники прокуратури повинні мати високі моральні якості, бути принциповими і непримиренними до порушень законів, поєднувати виконання своїх професійних обов'язків з громадянською мужністю, справедли-

вістю та непідкупністю. Вони повинні особисто додержувати вимог закону, виявляти ініціативу в роботі, підвищувати її якість та ефективність, сприяти своєю діяльністю утвердженню верховенства закону, забезпеченню демократії, формуванню правосвідомості громадян, поваги до законів, норм та правил суспільного життя» [2].

Не обходить ця проблема європейських прокурорів. На сайті Ради Європи розміщено статтю під назвою „Етика та деонтологія суддів”, у якій ідеться про етичні принципи, на основі яких судді та прокурори мають здійснювати свій професійний обов'язок.

Щодо прокурорів автор наголошує на необхідності дотримання наступних етичних принципів:

- 1) *професійна компетентність*, яка регулюється етичним кодексом прокурора та полягає у здатності виконувати свій обов'язок уважно, неупереджено, ефективно, вчасно, виявляти зацікавленість у розвитку професійних знань та регулярному проходженні курсів підвищення кваліфікації;
- 2) *законність* – обов'язок прокурора виконувати професійну діяльність відповідно до конституції, закону та ратифікованих міжнародних угод;
- 3) *неупередженість* – вміння діяти виключно в рамках закону, розглядати справи незалежно та об'єктивно відповідно до процесуальних норм; не приймати подарунки та не брати участь у діяльності політичних партій та організацій;
- 4) *справедливість* – ініціювання відкриття кримінальних справ та здійснення кримінального переслідування, якщо для цього існують об'єктивні підстави, гарантія рівних прав всім сторонам процесу;
- 5) *гуманне ставлення до людської особистості та забезпечення рівності всіх перед законом* включає в себе повагу та захист людської гідності, основних прав та свобод людини; служіння інтересам суспільства та захист людини від протизаконних дій; виявлення рівної поваги до колег незалежно від посади, походження, соціального та матеріального стану, статі, раси, національності, віку та релігійних уподобань [8].

На нашу думку, ключова роль в процесі морально-етичного становлення особистості прокурора належить періоду навчання у ви-

щому навчальному закладі, під час якого розпочинається активне формування особистості фахівця та закладаються основи ефективності його майбутньої професійної діяльності.

Дослідження, яке проводилось нами на базі національної академії прокуратури України з метою визначення ефективних шляхів формування етичної компетенції майбутнього прокурора, дозволило сформулювати власне визначення поняття «професійно-етичного виховання прокурорського працівника» як специфічно регулятивний процес взаємодії суб'єкту та об'єкту виховного впливу, метою якого є розвиток професійно значущих моральних якостей, приведення ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності та норм поведінки майбутнього фахівця у відповідність з загальнокультурними та етичними вимогами професії. Отже, цей процес має бути системним та вимагає застосування цілісного механізму професійно-етичного розвитку особистості прокурорського працівника під час магістерської підготовки.

Цей процес, на нашу думку, має розпочинатись з формування морально-етичних якостей та професійних ціннісних орієнтацій.

Соціальна психологія визначає поняття ціннісних орієнтацій як спосіб організації особистістю своєї поведінки у відповідності зі свідомими мотивами та фіксованими установками, які перетворились у смислові життєві або професійні орієнтири.

Саме в цьому контексті ще під час навчання в магістратурі у майбутніх прокурорів має з'явитись розуміння важливості їх професії для суспільства та на свідомому й глибокому рівнях сформуватись уявлення щодо засобів реалізації їх професійної місії.

Вищі навчальні заклади, які готують майбутніх прокурорів, та кадрові підрозділи прокуратур, де студенти магістратури згодом будуть проходити стажування, мають координувати свою діяльність у цьому напрямку.

Процес поетапного професійно-аксіологічного (ціннісного) розвитку магістрантів має стати основою для формування у них моральної свідомості, моральних звичок, естетичного почуття до професії прокурора та об'єкту її діяльності, які в практичних ситуаціях трансформуються у здібність до здійснення морального вибору на користь загальнолюдських та професійних цінностей.

Принцип професійно-аксіологічної спрямованості навчально-виховного процесу передбачає необхідність розвивати позитивне ставлення до професії прокурора шляхом поетапного формування у студентів магістратури

системи професійних ціннісних орієнтацій, культивування морально-естетичного ставлення до професії та предмету її діяльності та усвідомлення можливості зробити внесок у збагачення загальнокультурних досягнень суспільства шляхом досконалого оволодіння мистецтвом обраної професії.

На початковому етапі магістерської підготовки має відбуватись розвиток у майбутніх прокурорів чіткої уяви про особистість професіонала та предмет його діяльності, а також вживаються заходи щодо усвідомлення ними ціннісних орієнтацій професії.

Завершальний етап професійного розвитку студентів магістратури пов'язаний зі свідомим засвоєнням ними моральних вимог професії та формуванням етичних мотивів майбутньої професійної діяльності.

Він вимагає поглибленого розуміння філософської концепції професії, згідно якої людина є її вищою цінністю, а прокурорська діяльність дає можливість застосовувати закон для захисту прав людини і таким чином реалізувати загальнолюдські гуманні цінності.

В межах викладання професійно спрямованих дисциплін викладачі, на нашу думку, мають застосовувати професійно-аксіологічний підхід як методологічну основу підготовки майбутнього прокурора.

Навчально-виховна діяльність вищого навчального закладу має бути пов'язана перш за все з втіленням у практику поведінки та спілкування всіх суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу професійно-етичних принципів та норм.

Адміністрація вузу та педагогічний склад мають бути прикладом для майбутніх фахівців щодо дотримання культури вербальної та невербальної комунікації, тобто вміння чітко, ясно, логічно послідовно формулювати та висловлювати думку, в різних моделях спілкування виявляти коректність, доброзичливість, відповідальність, поважне ставлення до колег, безконфліктну манеру поведінки, справедливість в оцінюванні знань студентів.

Рівень професійної культури є важливою складовою комплексної характеристики особистості фахівця, яка, безсумнівно, впливає на ефективність формування його професійної компетенції.

Ця теза свідчить про необхідність проведення спеціального дослідження щодо визначення практичних складових поняття «професійна культура прокурора».

Отже, з метою визначення практичних складових поняття професійна культура прокурора нами було розроблено анкету та опи-

тано досвідчених працівників прокуратури, магістрантів та викладачів НАПУ (загалом більше 400 осіб).

На основі отриманих даних нами було виявлено найбільш важливі, на думку респондентів, складові поняття «професійна культура прокурорського працівника», які розподілились наступним чином згідно рейтингу:

- 1) дотримання у різних професійних ситуаціях вимог професійної етики – 62 %;
- 2) усвідомлення того, що людина є вищою цінністю професії прокурора – 44 %;
- 3) ввічливе, доброзичливе, толерантне ставлення до колег – 32 %;
- 4) прагнення досконало оволодіти наукою та мистецтвом професії – 24 %;
- 5) професійно-мовленнєва культура спілкування – 18 %.

Таким чином, прокурори поставили на перше місце такі професійно-культурні цінності, як вміння дотримуватись у будь яких ситуаціях норм професійної етики та усвідомлення людини як вищої цінності прокурорської професії. Це свідчить про збалансованість у свідомості фахівців соціальних та професійних цінностей.

Комплексна програма професійного розвитку повинна відповідати особливостям прокурорської діяльності та мати в своїй основі професійну модель прокурора, яка містить необхідні професійно значущі індивідуально-психологічні характеристики майбутнього фахівця.

До найважливіших особистих та морально-етичних якостей прокурорського працівника можна віднести особистісні якості (аналітичні здібності, цілеспрямованість, самоконтроль, неупередженість, оперативність, критичність, працьовитість, наполегливість, прагнення до професійного самовдосконалення) та морально-етичні якості (гуманізм, самодисципліна, повага до людської особистості, чесність, порядність, совісність, відповідальність, культура поведінки, самоповага).

При розробці кваліфікаційної характеристики та проведенні атестації магістрантів та прокурорських працівників особливу увагу слід звертати на рівень сформованості особистих та етико-деонтологічних вмінь та навичок.

З метою забезпечення системності, наступності та неперервності процесу професійно-етичного виховання цей перелік якостей має бути доведеним до відома кадрових підрозділів тих прокуратур, де молоді спеціалісти будуть проходити практику або стажування. Він також буде корисним для підготовки мате-

ріалів вхідного психологічного тестування претендентів на роботу в прокуратурі.

Дисципліні «Прокурорська етика, деонтологія та професійний етикет» має відводитись належне місце у процесі підготовки прокурора. Важливість цієї проблеми підтвердили прокурори-практики та викладачі Національної академії прокуратури України, серед яких проводилось відповідне опитування. Вони наголосили на тому, що цей предмет є необхідним не тільки для магістрантів, а й для слухачів Інституту підвищення кваліфікації, а читати його має прокурор-практик з бездоганною моральною репутацією.

Під час проведення семінарів за цією тематикою необхідно використовувати активні методи навчання, такі, як ділова та рольова гра, мозковий штурм, аналіз та обговорення складних з правової та етичної точки зору професійних ситуацій тощо або проводити їх у вигляді комунікативного тренінгу.

На якість формування професійно-етичної культури майбутнього прокурорського працівника значною мірою впливає як соціокультурний простір професії, так і морально-психологічний клімат прокурорської установи, де він проходить практику.

Представники керівного складу прокуратури, які відповідали на питання щодо визначення найбільш дієвих методів виховного впливу на прокурорських працівників на місцях, назвали найбільш ефективними наступні заходи:

- 1) особистий приклад керівництва та доведених працівників прокуратури щодо дотримання норм прокурорської етики та професійного етикету;
- 2) створення позитивного морально-психологічного клімату в колективі, атмосфери взаємоповаги та взаємодопомоги;
- 3) офіційне повернення в прокуратуру інституту наставництва;
- 4) моральне та матеріальне заохочення кращих працівників;
- 5) вдало побудована система виховної роботи з особовим складом;
- 6) проведення індивідуальної бесіди з працівниками, які вчинили службовий проступок;
- 7) притягнення порушників до дисциплінарної відповідальності;
- 8) здійснення контролю за результатами діяльності працівників;

9) оприлюднення результатів службових перевірок та індивідуальне або колективне обговорення причин, які сприяли вчиненню працівниками службових проступків;

10) об'єктивний аналіз та врахування результатів професійної діяльності прокурора з точки зору дотримання ним норм прокурорської етики та професійного етикету під час проведення атестації.

На нашу думку, має рацію проведення вхідного та поточного психологічного тестування претендентів на роботу та стажистів органів прокуратури, результати якого мають доводитись в узагальненому вигляді до всіх працівників прокуратури, а також особисто обговорюватись з кожним респондентом окремо. У вигляді співбесіди або анонімного опитування слід з'ясувати, з якими труднощами етичного характеру стажисти стикаються під час виконання свого професійного обов'язку.

Подібні опитування необхідно здійснювати регулярно з метою надання молодим спеціалістам практичної допомоги щодо підвищення ефективності професійного саморозвитку та самовиховання, а також здійснювати постійний контроль наявності позитивної динаміки у цьому питанні.

Необхідно більш активно виносити на обговорення під час оперативних нарад та спеціалізованих науково-практичних конференцій складні практичні питання прокурорської етики та підключати до їх вирішення фахівців в галузі філософії, педагогіки, психології та інших суміжних дисциплін.

З метою здійснення контролю над рівнем сформованості етичної компетенції випускника магістратури Національної академії прокуратури України та стажистів органів прокуратури нами розроблено відповідні критерії її оцінки (див. табл.1).

Таким чином, сформованість відповідного рівня етичної компетенції дозволить працівнику прокуратури більш ефективно виконувати свій професійний обов'язок та сприятиме підвищенню його авторитету серед колег та населення.

Критерії оцінки рівня розвитку етичної компетенції прокурорського працівника

Рівень	Структура	Прояв у поведінці	Оцінка
Досконалий	Наявність свідомих етичних мотивів щодо надійного (безпомилкового) виконання професійних обов'язків на основі міцної сформованості професійних якостей, моральних звичок та здібностей до здійснення морального вибору на користь загальнолюдських та професійних цінностей	Стійке дотримання у різних моделях поведінки та спілкування вимог прокурорської етики та професійного етикету. Здатність здійснити ґрунтовний аналіз психологічно складної професійної ситуації та зробити правильний етичний вибір.	Відмінно (за будь-якою шкалою)
Недостатньо досконалий	Наявність ґрунтовних знань в галузі наук про поведінку людини та прокурорської етики та професійного етикету. Вміння використовувати їх у вигляді автоматизованих навичок і вмінь в своїй професійній діяльності	Системне виконання загальних норм професійної поведінки та спілкування на робочому місці, але наявність відчуття труднощів у самостійному розв'язанні складних етичних проблем	Добре
Недосконалий	Наявність фрагментарних знань та окремих навичок в галузі професійної етики та професійного етикету	Відсутність системності у їх виконанні, допущення в практичній діяльності вчинків, що не відповідають нормам прокурорської етики	Задовільно (для студентів)
Несформований	Наявність поверхових знань про особливості професійної поведінки та спілкування прокурора та деяких елементарних навичок в цій галузі	Байдуже ставлення до об'єкту професійної діяльності та свого професійного обов'язку, часте виконання дій, які суперечать нормам прокурорської етики та професійного етикету	Незадовільно

Примітка. Для працівників прокуратури позитивно атестуються тільки два перших рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Закон про прокуратуру*: Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – № 12. – 2009. – С. 6-44.
2. *Дисциплінарний статут прокуратури України*: Збірник нормативно-правових актів та рекомендацій з питань кадрової роботи в органах прокуратури Вінницької області. – Вінниця, 2009. – С.181-189.
3. *Кудрявцев Т.В.* Психология профессионального обучения и воспитания / Т.В.Кудрявцев. – М.: МЭИ, 1985. – 108 с.
4. *Скакун О.Ф., Овчаренко Н.И.* Юридическая деонтология: [Учебник] / О.Ф.Скакун, Н.И.Овчаренко. – Х.: Основа, 1999. – 280 с.
5. *Столяренко А.М.* Психология и педагогика: [Учебник] / А.М.Столяренко. – М.: 2006, ЮНИТИ ДАНА. – 527 с.
6. *Погорелова Т.Ф.* Проблема розвитку професійних ціннісних орієнтацій у майбутніх прокурорів в умовах магістратури / Т.Ф.Погорелова // Педагогічний процес: теорія і практика. – Вип.1. – К.: ЕКМО, 2010. – С. 96-103.
7. *Погорелова Т.Ф.* Роль культури та етики в організації навчальної діяльності вищої школи. Європейські тенденції та українська перспектива / Т.Ф.Погорелова // Вища освіта України. – 2008. – Т.1 – С. 352-358.
8. *Magistrates Ethics and Deontology* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/lisbonnetwork/themis/Ethics/Paper2_en.asp

Стаття надійшла до редакції 22.06.2010 р.